

УКРАЇНСЬКІ НАЦІЄТВОРЧІ ПРОЦЕСИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТОЛІТТЯ

Юрій ФІГУРНИЙ

кандидат історичних наук,
завідувач відділу української етнології ННДІУВІ

Анотація. У статті аналізуються українські націєтворчі процеси у другій половині XVIII ст. в українознавчому вимірі. Автор переконаний, що, розуміючи всю небезпеку існування козацької автономії й української домодерної нації, царат у другій половині XVIII ст. розпочав цілеспрямований наступ на політичні, військові, економічні, юридичні й культурні права Гетьманщини та її громадян. Зрештою, 1785 р. став останнім роком існування козацької нації й офіційною датою остаточної ліквідації Гетьманщини. Проте козацтво з його героїчним минулим, лицарськими звичаями і традиціями, державницькими звершеннями стало сполучною ланкою українського етнодержавонацієтворення ранньомодерного і модерного періодів буття нашої Батьківщини.

Ключові слова: Україна, українці, українське етнодержавонацієтворення, націєтворчі процеси, Лівобережжя, Гетьманат, козаки, «Історія Русів», «Енеїда», українознавчий вимір.

УКРАИНСКИЕ НАЦИЕСОЗИДАТЕЛЬНЫЕ ПРОЦЕССЫ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XVIII ВЕКА

Юрий ФИГУРНЫЙ

кандидат исторических наук,
заведующий отделом украинской этнологии ННИИУВІ

Аннотация. В статье анализируются украинские нациесозидательные процессы во второй половине XVIII в. в украиноведческом измерении. Автор убежден, что, понимая всю опасность существования казацкой автономии и украинской домодерной нации, царизм во второй половине XVIII в. начал целенаправленное наступление на политические, военные, экономические, юридические и культурные права Гетманщины и ее граждан. В итоге, 1785 г. стал последним годом существования казацкой нации и официальной датой окончательной ликвидации Гетманщины. Однако казачество с его героическим прошлым, рыцарскими обычаями и традициями, государственными свершениями стало связующим звеном украинского этнодержавонациесозидания раннемодерного и современного периодов бытия нашей Отчизны.

Ключевые слова: Украина, украинцы, украинское этнодержавонациесозидание, нациесозидательные процессы, Левобережье, Гетманат, казаки, «История Русов», «Энеида», украиноведческое измерение.

UKRAINIAN STATE-BUILDING PROCESSES IN THE LATTER HALF OF THE EIGHTEENTH CENTURY

Yuriy FIHURNYI

Candidate of Historical Sciences,

Head of Ukrainian Ethnology Department of NRIUSWH

Annotation. *This paper analyzes the Ukrainian state-building processes in the latter half of the 18th century in the context of Ukrainian studies. The author is convinced that tsarist government had realized the danger of existence of the Cossack autonomy and pre-modern Ukrainian nation and in the latter half of the 18th century it put a targeted pressure on the political, military, economic, legal and cultural rights of the Hetman state and its citizens. After all, in 1785 the Hetman state was finally liquidated. However, the Cossacks with their heroic past, chivalrous customs, traditions and national achievements served as the link between the Ukrainian ethno-state–nation-building processes of the early modern and modern periods of our country.*

Key words: *Ukraine, Ukrainians, Ukrainian, ethno-state–nation-building, state-building processes, Left Bank Ukraine, Hetman state, Cossacks, «History of the Rus People», the «Aeneid», Ukrainian studies dimension.*

Актуальність вивчення заявленої теми полягає у тому, що, аналізуючи українські націєтворчі процеси у другій половині XVIII ст. в українознавчому вимірі, автор не тільки намагається досягнути важливі події минулого Батьківщини, а й докладає чималих зусиль, щоби переосмислити їх з висоти сьогодення та надбань, втрат і перспектив України. Попри значну кількість напрацювань, присвячених цій проблематиці, на нашу думку, недостатньо досліджень, у яких комплексно вивчається українське націєтворення на Лівобережжі в другій половині XVIII ст. в українознавчому вимірі.

Об'єктом дослідження є Україна й українці в їх поступальному часопросторовому розвитку; предметом – науковий аналіз вітчизняного націєтворення на Лівобережжі в другій половині XVIII ст. в українознавчому вимірі. Хронологічні рамки праці в основному охоплюють 50 – 90-ті роки XVIII ст. Географічні межі дослідження пов'язані передусім із Лівобережною Україною.

Ця праця реалізується в межах виконання науково-дослідної роботи, що

фінансується з державного бюджету, «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці в світовій цивілізації і культурі», керівником якої є професор В. Баран. Вона виконується в ННДІУВІ відповідно до напрямку планової роботи відділу української етнології.

Вивчення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: проаналізувати стан розробки теми та визначити теоретико-методологічну основу дослідження; зробити загальний огляд українського націєтворення на Лівобережжі у другій половині XVIII ст.; дослідити вплив анонімної «Історії Русів» на вітчизняні націєтворчі процеси; охарактеризувати вагоме значення для українського національного відродження «Енеїди» І. Котляревського; підбити підсумки здобутків і втрат України й українців на шляху націєтворення у другій половині XVIII ст.

Проведений аналіз публікацій, у яких досліджується ця наукова проблема, засвідчив, що заявлена автором тема потребує подальшого вивчення. Оприлюднюємо лише останні праці, які безпосередньо дотичні до цієї українознавчої

теми: Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. – К., 1993; Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. – Том 1. – К., 1994; Смолій В.А., Степанков В.С. Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблема формування, еволюції, реалізації. – К., 1997; Когут З. Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України. – К., 2004; Магочій П. Р. Історія України / Пер. з англ. – К., 2007; Україна. Процеси націотворення. – К., 2011; Іванова Л. Г. Українська суспільно-політична думка XVIII – XIX ст.: напрямки, форми, тенденції. – К., 2011; Дашкевич Я. «Учи неложними устами сказати правду»: історична есеїстика (1989–2008). – К., 2011; Кравченко В. Україна, Імперія, Росія. – К., 2011; Калакура Я. Українська історіографія. – К., 2012; Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569–1999 / Пер. з англ. – К., 2012; Плохій С. Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій / Пер. з англ. – К., 2013 та ін.

Необхідно наголосити, що в цьому комплексному українознавчому дослідженні був задіяний один із головних наукових методів пошуку істини – принцип історизму, себто неупереджене висвітлення й характеристика українського націєтворення на Лівобережжі у другій половині XVIII ст. Також автор активно послуговувався порівняльно-історичним методом, коли аналізував, як, позитивно чи негативно, впливала на українські націєтворчі процеси зміна геополітичної ситуації в Центрально-Східній Європі, а саме значне посилення Російської імперії.

Розпочинаючи дослідження вітчизняних націєтворчих процесів другої половини XVIII ст., слід наголосити про їх

нерозривний взаємозв'язок з етнічними і державотворчими процесами, а також відзначити, що для тогочасного українського націєтворення настають важкі, навіть надзвичайно критичні часи. Активний наступ царату у другій половині XVIII ст. призвів до ліквідації де-юре і де-факто Гетьманщини. Проте силове знищення Української Козацько-Гетьманської Держави не вирішувало остаточно т. зв. «українського питання». На нашу думку, залишався ще один вагомий чинник цієї проблеми, а саме – існування козацької (української) нації. Вона зароджувалася у кінці XVI – першій половині XVII ст., постала у буремні часи Хмельниччини (1648–1657), формувалася і загартовувалася у другій половині XVII – першій третині XVIII ст., занепадає і деградує у 30 – 80-х роках XVIII ст. та остаточно зникає у 90-х роках XVIII ст.

У сучасній науковій думці існує багато тлумачень поняття «нація». Так, дослідник О. Антонюк вважає, що це певна стадія соціоцивілізаційної зрілості етносу, на якій він виступає на арену політичного життя з чітко визначеними власними цілями і намірами з метою реалізації їх у політичній практиці [2, 201]. Вчені О. Картунов і Ю. Римаренко підкреслюють, що термін «нація» можна визначити як етносоціальна (і не завжди кровно родинна) спільнота зі сформованою усталеною самосвідомістю своєї ідентичності (спільність історичної долі, психології й характеру, прихильність до національних і духовних цінностей, національної символіки, національно-екологічні почуття тощо), а також (переважно на етапі формування) територіально-мовною та економічною єдністю, яка надалі, під впливом інтеграційних і

міграційних процесів, виявляє себе неоднозначно, нерідко втрачаючи своє визначальне значення, хоча аж ніяк не зникає [2, 201].

М. Дєдков і М. Бойченко наголошують: «Нація (від лат. *patio* – народ, плем'я) – історична спільність людей, що складається в процесі формування певних характерних її ознак. Їх можна поділити на культурологічні, психологічні, етнологічні, історико-економічні та політологічні» [7, 262].

На думку історика К. Галушка, нація – спільнота людей, об'єднана певною назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних і політичних цінностей [6, 348–349].

Автор даного дослідження вважає: «...Термін «нація» означає найвищий етап розвитку людської спільноти (народу, етносу), коли вона здобуває державність, активно розбудовує власну державу, економіку, мову, культуру, практично реалізуючи свою національну ідею. Тим самим, наприклад, український народ створює національну державу, національний життєвий простір, національну культуру, національне військо, національну свідомість тощо» [17, 18].

Проте необхідно дещо уточнити це формулювання щодо досліджуваного нами історичного періоду – української модерної доби (друга половина XVIII – XIX ст.). На першопочатках нового часу ще не всі стани суспільства активно діяли на політичній арені (особливо це стосується селянства і міщанства та деякою мірою духовенства і козацтва), а лише його провідна верства – аристократія (державці, військовики і церковники), одним словом – еліта (від лат. слова *eligo* – вибираю та франц. *elite* – краще,

добірне) [5, 27]. Саме політичні, військові та релігійно-інтелектуальні еліти, на нашу думку, є тим каталізатором і залізобетоном, який пришвидшує націєтворчі процеси й формує та скріплює (цементує) власну національну державу [18, 34].

Особливо гостро проблема відповідальності еліт за долю власного народу й держави постала перед Україною та українцями впродовж багатьох віків їх поступального розвитку. Вчений В. Брехуненко наголошує: «...Якраз українцям випадало мати найбільше проблем з адекватністю еліт. Складається враження, що після Київської Русі останні, ніби змовившись, нещадно тестували український світ на виживання. А він усе пручався й відроджувався в найкритичніші моменти. Іншим етносам вистачило занепаду однієї своєї еліти, щоб зійти з історичної арени... Перший експеримент на виживання поставили князі й шляхта – традиційна еліта, занурена корінням у славні киево-руські часи. Люблінська унія 1569 року підсумувала вигасання в тогочасних наших верхах здатності належно виконувати свої лідерські функції. Адже князі легко погодилися на бездержавність українських земель у складі Речі Посполитої. Навіть і не заїкалися про окреме національне тіло із правителем на чолі, тоді як литовські магнати в Любліні таки домоглися збереження державності Литви. Як наслідок – до середини XVII століття більшість наших князів, магнатів, значна частина середньої шляхти спольщилися, обеззброївши Україну перед асиміляційними вітрами. Але український світ не перетворився від цього на «Титанік», як у схожих ситуаціях інші, а генерував нову еліту на основі козацтва. Козаки із дрібною шляхтою розпочали в 1648

році національно-визвольну війну й відновили Українську державу у вигляді Гетьманщини. Тоді як стара еліта затято воювала проти нової, ослабивши ту й прирікши на остаточне зникнення себе. Відразу вилізли боком «родові плями» козацької еліти, які не дали їй повноцінно виконати свою місію і унеможливити нове сповзання країни в пільму бездержавності. Козаки довго не почувалися рівнею елітам сусідніх народів. Переплітаючись із економічними та кар'єрними інтересами, таке самоприменшення зробило старшину піддатливою до зовнішнього тиску... Відтак козацтво закінчило тим, чим і шляхта: понад століття в ньому вигасав державницький інстинкт, і тепер уже Російська імперія прагнула розмити українську державність, приєднала Правобережжя та Волинь і почала уніфікувати українське життя за своїм зразком. Однак і цього разу українському світу виявилось до снаги на залишках колишньої козацької старшини народити ще одну еліту. 1917 року в муках відновився державний організм» [4, 45].

Повністю солідаризуючись з концепцією щодо українських еліт згаданого історика, слід зауважити, що саме спадкоємність еліт відіграла і відіграє величезну роль у вітчизняному націєтворенні. Незважаючи на дискретність (перервність) українського державотворення, занепад і відновлення націй, саме провідні еліти стали тією нерозривною ланкою, яка поєднала в одну часопросторову геополітичну реальність і Київську Русь, і Галицько-Волинське королівство, і Гетьманщину, і Українську Народну Республіку, і Українську Державу П. Скоропадського, і Західно-Українську Народну Республіку, і Карпатську Україну, і Українську Радянську

Соціалістичну Республіку, і, зрештою, сучасну Українську Самостійну Соборну Державу! Саме правонаступність і тяглість українських еліт, починаючи з київського, чернігівського, переяславського, волинського, галицького лицарства, продовжувана руською шляхтою й козацтвом, підтримана українофілами XIX ст. й українськими патріотами XX ст., допомогла Україні, українцям і світовому українству не тільки зберегти українську ідентичність (самобутність, тотожність), етнічну і національну свідомість, а й розвивати і плекати їх у Третью Тисячолітті.

Розуміючи всю небезпеку існування козацької автономії й української домодерної нації, царат у другій половині XVIII ст. розпочав фронтальний, комплексний, системний і цілеспрямований наступ на політичні, військові, економічні, юридичні й культурні права і базові цінності Гетьманщини та її громадян. Але окрім цього важливого зовнішнього чинника в особі надцентралізованої російської влади був ще один, не менш вагомий, фактор – внутрішній. Зрештою, щойно новонароджена в полум'ї катаклізмів козацька (українська) домодерна нація, яка внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин так і не змогла об'єднати всі стани і прошарки в єдиний монолітний державницький організм, була поглинена російською імперською нацією. Чому так сталося? На думку О. Субтельного, українському козацтву не вдалося створити рівноправне суспільство, згодом, у XVIII ст., соціальний устрій Лівобережної України був приведений у відповідність з устроєм сусідніх земель, а з виникненням у Гетьманщині дворянської верхівки селяни знову стали кріпаками,

відповідно козаки за своїм статусом зрівнялися з селянами [16, 227].

Щодо першопричин руйнації козацької нації В. Антонович наголошував ще у XIX ст.: «Українському народові, що сидів посередині між польським та великоруським, прийшовся до типу третій принцип: принцип вічевий, принцип широкого демократизму і признання рівного політичного права задля кожної одиниці суспільства. Українському народові ніколи не довелося цілком і вповні виявити свою провідну ідею; йому доводилося лиш інстинктивно простувати до неї: у давнину, за княжих часів, вічевим, громадським та виборно-церковним устроєм, перегадом судовим устроєм у так званих копних судах; на решті ж оця провідна ідея вельми рельєфно визначилася в козащині, а ще виразніше із погляду запровадження й зреалізування її в житті – у Запорозькій Січі. Не однаково легко кожну провідну ідею завести в життя: одну легше, другу тяжче; трудніш за все ту, що стоїть найближче до вселюдського ідеалу. Найлегше завести в життя ідею авторитету влади, – коли народ зрікається особистої волі і віддає себе на волю того, хто зумів у свої руки забрати більшу силу. Трудніш завести до життя ідею аристократизму, і тут державний устрій здіймає із народу обов'язок кермувати власним життям і при звичаює суспільність коритися тим, що так чи інакше вибиваються вгору понад народною масою. Цей устрій, нівечачи в народі почуття власних прав, найбільш сприяє запровадженню аристократичного стану; і от привілейована частина нехтує права другої частини суспільства, і тоді неминує вже повинна виникнути боротьба між станами суспільства; така боротьба часом доводить

навіть до зруйнування держави. Історія Польщі дає нам яскравий зразок такої колізії. Геть трудніш іще впровадити в життя демократичний принцип. На те, щоби принцип демократизму набрався переважної сили і значення, треба, щоб громадська маса досягла високого ступеня культурного розвитку та щиро переконалася у правдивості ідеї; треба ще й з-поміж усіх громадських станів великих особистих жертв на користь ідеї. При низькому ступені культури, коли над громадськими інтересами панує переважно особиста вигода окремих людей та станів, демократія не має способу розвинути та взяти гору. Доказ на це подає нам найяскравіший момент в історії козащини – Хмельниччина, коли історичні обставини сприяли найліпше, однак ж увести в життя провідну ідею українського народу не довелося, бо на те не стало культурного розвитку, переконань та витривалості. Недостача цивілізації визначається тут у двох напрямках: у першій бачимо, що особистий егоїзм бере перевагу над громадською справою, – егоїзм той виявився пильнуванням старшини зробитися шляхтою, силкуванням урядників захопити чужі землі, повернути козаків на посполитих та обернути в кріпаків. Кожен запобігає собі протекції у центральній владі, не перебираючи у способах; наприклад, без сорому уживають доносів, поклепу, брехень і т. ін., і тим загальна справа занепащується. А з другого боку, недостача цивілізації не давала конкретними виразами висловити народні бажання. Бачимо, що тогочасна суспільність не вміє скодифікувати своенародного звичаєвого права, до якого козацтво вдавалося в потребі, тим-то суспільство і мусило звертатися знов до правничого

чужого і ворожого кодексу, до Статуту Литовського, що затверджував становий, шляхетський лад, який, властиво, і викликав боротьбу. Отже, і бачимо, що велика внутрішня дисципліна потрібна для того, щоб демократичний принцип довести до діла. Трагічна розв'язка історії України викликана тим, що український народ ніколи не міг виробити ані ґрунтовної цивілізації, ані міцної власної дисципліни; бо ті, що ставали на чолі його та бралися піклуватись народною долею, мали у собі вельми недостатній запас культури» [1, 18–21].

Не з усіма твердженнями вченого-українознавця можна погодитись, але здебільшого у своїх судженнях він мав цілковиту рацію. Особливо це стосується т. зв. егоїзму козацької старшини, яка усіма засобами намагалася посісти місце шляхти. Зрозуміло, такі дії козацької еліти викликали обурення й спротив переважної більшості козацтва. У свою чергу старшина суттєво обмежила доступ до своїх рядів. Якщо раніше відважний і розумний козак завдяки виборній системі міг спочатку стати сотником, отаманом, полковником тощо, то вже у XVIII ст. про таке кар'єрне зростання можна було лише мріяти. Поступове і незворотне перетворення старшинського прошарку у закритий клуб для обраних руйнувало засадничі основи української козащини й крок за кроком наближало її до зникнення з політичної арени вітчизняного етнодержавонацієтворення.

О. Субтельний влучно зауважив, що кінець козацької рівноправності був майже невідворотним, бо східноєвропейські суспільства не знали ніякого іншого способу управління політичним і соціально-економічним життям, крім того, згідно з яким за несення служби

феодална знать отримувала право володіти землею й селянами. Також канадський історик наголосив: «Найяскравішим свідченням перемоги елітизму в Гетьманщині було «Значкове військово товариство». У його списках значилися імена дорослих чоловіків із старшинських родин, які ще не займали ніяких посад, але з появою вакансії могли отримати певне призначення. У 1760-х роках товариство організовувалося за складною ієрархією і включало 1300 прізвищ. Крім того, існувало близько 800 осіб, що фактично обіймали урядові посади. Таким чином, у середині XVIII ст. верхівку Гетьманщини складали близько 2100 знатних чоловіків із понад 1 млн загальної чисельності чоловічого населення. У 1785 р., коли імператорський уряд зробив спробу включити українську знать до російського дворянства, ця цифра зросла у декілька разів» [16, 230 – 231].

Таким чином, протягом XVIII ст. старшина послідовно обмежувала козацьке самоврядування і політичні прерогативи, зрештою, у другій його половині т. зв. соціальні ліфти остаточно перестали працювати, а козацтво, у свою чергу, повністю втратило право обирати собі очільників і брати участь у козацьких рядах. Окрім того, російський імперіалізм намагався роз'єднати і розсварити між собою козаків і старшину. Суспільний антагонізм між черню й старшиною мав важливі політичні наслідки, зазначає О. Субтельний, бо давав можливість царському урядові нацьковувати одну верству українського суспільства на іншу, якщо у XVII ст. Москва підтримувала народні маси проти козацької старшини, коли остання вдавалася до спроби відкинути зверхність царів, то вже у XVIII ст. російські можновладці,

навпаки, допомагали старшині, суттєво покараній після провалу її сепаратистських прагнень, визискувати селянство, відтак посилюючи залежність української знаті від російських монархів, отже, хоч деякі представники старшини й надалі лишалися вірними Гетьманщині й козацьким традиціям самоврядування, багато з них із практичних міркувань виявляли свою лояльність насамперед Санкт-Петербургу. Особливо сильною проімперська орієнтація стала після 1785 р., зауважує історик, коли Катерина II зрівняла українську знать із російським дворянством у своїй «хартії дворянських вольностей», а також такими ж привабливими, насамперед для біднішої старшини, були можливості зробити кар'єру, які відкривалися внаслідок нових величезних територіальних загарбань російського уряду [16, 232–233].

Отже, на нашу думку, саме 1785 р. став останнім роком існування домодерної козацької (української) нації й офіційною датою остаточної ліквідації Гетьманщини. Разом з тим один із засадничих законів фізики стверджує: енергія ніколи нікуди не зникає безслідно. Це ж стосується і базових принципів етнодержавонацієтворення. Весь цей позитивний енергетичний потенціал українського етнотворення, державотворення і націєтворення не загинув одночасно, не канув у Лету (річка забуття античних греків), а продовжував активно розвиватися і збільшуватися (етнотворчий процес), зменшився до мінімуму і перейшов у латентну фазу, але головне, що не зник остаточно (державотворчий процес), трансформувався і розпочав поступове своє відродження (націєтворчий процес). Для українців, як підросійських, так і підавстрійських, попри всі негаразди і

труднощі, збереження своєї минувшини, самобутності, самосвідомості, пам'яті стало надзавданням. Те, що для інших народів було само собою зрозумілим (державність, офіційний статус рідної мови, територіальна єдність, культурний розвиток, захищеність від асиміляційних процесів, повага до релігійних переконань, пошанування традицій і звичаїв, повага до історичного минулого, пошана визначним політичним, військовим, духовним і культурним особистостям тощо), свідомі українці мусили здобувати та відстоювати повсякчас і повсякденно, незважаючи на лютий спротив як можновладців Австрійської та Російської імперій, так і т. зв. «землячків» (малоросів, австрофілів, москвофілів, мадяронів та інших колабораціоністів), а також переборювати інертність, пасивність і байдужість переважної більшості етнічних українців. Натомість найбільш патріотична частина колишньої козацької старшини, яка тепер отримала статус дворянства та його привілеї, продовжувала зберігати, акумулювати і плекатити вітчизняні державотворчі традиції, щоби згодом відродитись, як міфічна птаха Фенікс. Зрештою, звиятаний і нескорений козацький дух XVI–XVIII ст. допоміг кристалізуватися і сформуватися українській національній ідеї – законному праву українців мати власну самостійну, соборну, суверенну державу та жити у ній як титульна європейська нація. З цього приводу вчений Іван Лисяк-Рудницький писав: «Маємо на увазі збереження козацьких традицій в українській народній свідомості. Властива «козацька нація» вмирає в другій половині 18 ст. Але козаччина, – а зокрема її вершковий щабель, Хмельниччина, – була таким могутнім струмом, що вона

внесла тривалі нові елементи до побуту та колективної свідомості найширших народніх мас (принаймні на більшості українських земель), стала невід'ємним складником української народньої індивідуальності. Очевидно, багато боків життя колишньої «козацької нації» (напр., державницька політика великих гетьманів) далеко переростали духовні горизонти селянина 19 ст. (Це, до речі, причина, чому т.зв. народницька історіографія 19 ст. щодо козаччини підходила з критерієм народніх уявлень і пересудів, нездібна була віддати справедливість таким діячам, як Хмельницький, – не говорячи навіть про Виговського, Мазепу, Орлика; але ж бо справжня історична «козацька нація» була чимось іншим, ніж народня пам'ять про козаччину в 19 ст.). Та все ж пам'ять про козаччину жила в народі. Коли ж з народу знову почала виростати нація, ці елементи козацької традиції теж починають активізуватися, виходити на денне світло, набирати політичного вістря, одним словом, скріпляти нововідроджену націю. Це сталося в 1917 р., коли в Україні раптом знову віджив з великою силою «козацький дух». Свої й чужі спостережники стверджують стихійне відродження козацьких традицій в Україні революційних літ» [11, 22].

Разом з тим шлях легітимізації козацької старшини та визнання царатом її дворянського статусу був досить важким і неоднозначним. Так сталося тому, на думку О. Субтельного, що Санкт-Петербург не був упевнений у тому, як саме визначати належність до шляхти в Гетьманщині, тисячі дрібних українських урядників і заможніших козаків претендували на статус дворянина, багато з них на підставі фальшивих документів [16, 231].

У зв'язку з цим інший діаспорний історик П. Магочій зазначає: «Процес надання дворянства українській козацькій шляхті був особливо складним. Спочатку, згідно з «Жалуваною грамотою дворянству» (1785 р.) Єкатеріни II, українській еліті було дозволено самій визначати кандидатів на одержання російського дворянства. Місцеві виборні посадовці подавали рекомендації генерал-губернатору Малоросії Петру Румянцеву, який дуже прихильно ставився до кандидатів. Тому на початок 1790-х років чисельність дворян у Гетьманщині сягала 30 тисяч осіб, більшість з яких були представниками козацької старшини колишньої Гетьманщини. Однак після 1790 року новий генерал-губернатор Малоросії Михайл Кречетніков з підозрою поставився до великої кількості претендентів на дворянство і викреслив з реєстру 22702 особи (так званих оподаткованих дворян), після чого «безсумнівних дворян» залишилося тільки 12597. Не дивно, що вчинок Кречетнікова викликав численні судові позови і петиції, внаслідок чого 1803 року імперський уряд видав указ, який дозволяв певній кількості прохачів повернутися до дворянського стану. На початок XIX століття на Лівобережній Україні було близько 24000 дворян» [13, 277].

Саме у цей нелегкий час входження козацької старшини до привілейованого імперського стану з'являється «Історія Русів», визначна пам'ятка української історичної прози й публіцистики, своєрідний історичний памфлет із виразно означеними ідеями – антитиранізмом та утвердженням природного права всіх народів на власну державність [12, 123].

Вчений-українознавець Я. Калакура вважає, що створення «Історії Русів»,

найвизначнішого історично-літературного твору кінця XVIII – початку XIX ст., стало поворотним рубежем розвитку української історичної думки, принципово новим явищем в утвердженні національної історіографії. Саме «Історії Русів» судилося стати найпопулярнішим твором з української історії на ціле століття, справити найглибший вплив на формування історичної свідомості українського суспільства й виховання кількох поколінь професійних істориків. Щодо її авторства й оприлюднення, він зазначає, що досі історіографам не вдалося встановити його автора і дату створення, серед імовірних претендентів фігурують прізвища Г. Кониського, Г. Полетики, О. Безбородька, М. Репніна, А. Худорби та інших, тобто найбільш відомих осіб, причетних до написання праць з історії України з національним забарвленням. Кілька десятиріч твір поширювався в рукописних варіантах і один із його списків під назвою «История Русов, или Малой Росии» був виявлений у 1828 р. при інвентаризації бібліотеки в м. Гриневі на Стародубщині й активно став копіюватися та розповсюджуватися, згодом завдяки старанням А. Ханенка та видавцеві О. Бодянському в 1846 р. «Історія Русів» була опублікована в «Чтениях Общества истории и древностей российских», а пізніше вийшла окремою книжкою [9, 165].

У своєму вступному слові О. Максимович відзначив важливість оприлюднення таких українських раритетних праць: «Пора уже, давно пора, не скрывать подобного рода богатствъ подъ спудомъ и тѣмъ, сколько можно, облегчить изучение истории Южныхъ для всѣхъ и каждого, особенно же самыхъ Рускихъ» [3, 5].

Історик В. Кравченко переконаний, що вплив «Історії Русів» на українське суспільство модерної доби важко переоцінити, її апологія українців швидко переросла в міт, який став основою для розвитку української національної свідомості, зверненої «назад, у майбутнє», тому у XIX ст. «Історія Русів» стала альтернативою національним російському та польському історичним нарративам, що заперечували окремішність українського історичного процесу, в цьому сенсі значення твору було набагато більшим, ніж інших талановитих містифікацій на зразок «Слова о полку Ігоревім» і Краледворського та Зеленогорського рукописів [10, 302–303].

На думку дослідниці Л. Іванової, ідеї соборності Української держави, незалежності та юридичної суверенності стали могутнім джерелом відродження національно-державницької свідомості та національної ідеології в середовищі української інтелігенції вже у XIX ст., саме «Історія Русів» справила найбільший вплив на формування Української національної та державної ідеології у першій половині XIX століття [8, 28–29].

У свою чергу історики В. Смолій і В. Степанков вважають, що, на відміну від попередніх історичних творів, «Історія Русів» послідовно і цілеспрямовано пропагує не автономію, а незалежність соборної Української держави [15, 313].

Водночас серед дослідників існує й інше концептуальне бачення цієї праці. Так, історик С. Плохій, який наразі мешкає за межами України, переконаний, що «Історія Русів» була не свідомим маніфестом російсько-української єдності чи раннього українського націоналізму (саме такі протилежні інтерпретації висунула модерна історична наука), а

спробою нащадків козацької старшини виторгувати для себе найвигідніші умови входження до імперії [14, 20].

Враховуючи ситуацію, що склалася в кінці XVIII – на початку XIX ст. з входженням верхівки лівобережного козацтва до складу російського дворянства, зрозумілими стають дії найбільш інтелектуальної частини старшини щодо аргументації законного її права посісти привілейоване місце в імперії. Разом з тим, переконливо доказуючи свою унікальність, важливість і необхідність у складному геополітичному, військовому й ідеологічно-культурному протистоянні у Центрально-Східній Європі, анонімний старшинський автор (автори) чи їхні спадкоємці автоматично показували і характеризували величезне значення у тих процесах всього українського козацтва (низового, городового, реєстрового, нереєстрового, запорозького, правобережного, лівобережного, слобожанського тощо).

Саме таким чином, вважає С. Плохій, «історія козацтва – суспільної верстви і автономної держави – перетворилася на націєтворчий міф, що допоміг розколоти російську імперську ідентичність і ліг в основу модерної української нації» [14, 19].

Як стверджує Л. Іванова, «Історія Русів» озброювала історичними фактами знання українського народу про його минуле і в такий спосіб повертала думку української освіченої верстви до боротьби за свої політичні права, за людську гідність, за право на власну державу. Значне ж розповсюдження цього твору в рукописах на початку XIX ст. дає підстави вважати дослідниці, що вже відтоді в освіченому українському середовищі починається процес політизації

громадської думки, тож «Історія Русів» була першим політичним твором, який закладав засади нового національного світобачення українського суспільства, де ідеї незалежності Української держави, антимоноархізму та антисамодержавства поєднувалися з республіканськими ідеями та поглядами гострого антикріпосницького спрямування. Загалом книга утверджувала національну гідність українців і впевненість у тому, що народ, який має давню історію, впевнено може дивитися у майбутнє [8, 32].

Я. Калакура аргументовано підсумовує: «Отже, «Історія Русів» – одна з найдавніших пам'яток української історіографії, духовної спадщини українських просвітителів кінця XVIII – початку XIX ст. Поряд з «Енеїдою» І. Котляревського вона справила значний вплив на українське відродження, на ріст національної свідомості. Це принципово нове явище в українській історичній думці, яке відіграло рубіжну роль у переході від висвітлення окремих питань української історії до створення узагальнюючої праці з історії України. І хоч твір не є в класичному розумінні історичним (він радше літературно-історичний), йому судилося започаткувати новий підхід до розуміння української історії з позицій національної окремішності, розгляду її в контексті європейської історії. Він, за образним порівнянням Валерія Шевчука, прорубав вікно українцям у їх темниці, відкрив очі, аби побачити світло правди, відчутти себе нацією» [9, 170 – 171].

Таким чином, анонімна «Історія Русів» стала вагомим чинником вітчизняного націєтворення, вона не тільки відіграла значну роль у націєтворчих процесах кінця XVIII – початку XIX ст., формувала загальноукраїнський національний

патріотизм як у середовищі освічених українців-інтелектуалів (інтелігенції), так і серед пересічних українців (селян, козаків, городян, духовенства), а й сприяла становленню українськості і самобутності у тогочасному соціумі.

На нашу думку, саме козацтво з його героїчним минулим, лицарськими звичаями і традиціями, державницькими звершеннями стало тією надійною сполучною ланкою українського етнодержавонацієтворення ранньомодерного і модерного періодів буття нашої Батьківщини. Вивчаючи «новішу історію України», а саме часи відродження української національності, В. Антонович зазначав, що у всесвітній історії XVIII ст. характерну рису складає відродження народів, які були до того часу загнані, пригнічені, а тепер «почули право на своє національне життя», також немає такого кутка в Європі, де би не підіймалися по своїй волі [1, 208]. Зрозуміло, що Центрально-Східна Європа значно відставала на цьому шляху від Західної й Північної. Проте, незважаючи на це тимчасове відставання, східноєвропейські етнічні спільноти стали на шлях боротьби за своє державне і національне самовизначення. В. Антонович так охарактеризував цей процес: «Спочатку заходяться коло цього поодинокі люди, дедалі круг їх росте, вони починають згруповуватися, нарешті пристає до них і народна маса, а після того вони вже й добиваються прав на самостійне культурне життя. Усі ці стадії, принаймні перші, переходить і Україна. Рух також починається від поодиноких людей. З одного боку, в Полтаві, в кінці XVIII ст., починає такий рух Котляревський, котрий перший у своїх творах звертається до народу його рідною мовою. Дедалі

більше талановитих людей прибуває до цього руху» [1, 210].

Царат, знищивши Гетьманщину, Нову Січ, слобідські й лівобережні козацькі полки та переманивши дворянським «пряником» на свій бік старшину, сподівався остаточно вирішити «українське питання». Разом з тим імперці намагалися відстежувати і контролювати хід подій у підросійській Україні, політичній, військовій, економічній і культурній сферах. Але до повного контролю російській владі було далеко, це – поперше, а по-друге – поступальний розвиток українського етнодержавонацієтворення неможливо було зупинити, лише відтермінувати на деякий час. Зрештою, однією з перших його проявів у кінці XVIII – на початку XIX ст. стала поема видатного українського письменника Івана Котляревського (1762–1838) «Енеїда». Її перші три частини з'явилися у 1798 р., четверта – у 1809 р., а повністю вона вийшла друком 1842 р. Вчений П. Хропко наголошує, що І. Котляревський щедро наповнив відомий сюжет про Енея українським національним матеріалом. Особливо важливо, на думку науковця, те, що він відчув потребу рідною мовою розповісти про різних героїв, показати в їх образах своїх краян, змалювати різні сторони української дійсності, порушити серйозні суспільні, морально-етичні та естетичні проблеми, тому й сприймається його «Енеїда» як цілком нове самобутне літературне явище, співзвучне новій історичній добі, адекватне кардинальним зрушенням у свідомості освічених верств рідного громадянства й пробудженню в них національної свідомості, а дух козацької незалежності не тільки надає творові волелюбного пафосу, а й забезпечує

йому неповторну національну самобутність [19, 164 – 165].

Вчені В. Шевченко, І. Ласка зазначають, що сповнена оптимізму незнищенності «Енеїда», на думку академіка О. Білецького, стала «одним із важливих моментів не тільки збереження нації, а й її утвердження», а для нащадків лівобережної козацької старшини колишня козацька держава мала значення як основа їхніх трав та привілеїв, і все ж у громадській думці вищих верств українського суспільства панував негативний стереотип запорожців, на відміну від образу запорожця в думках, вертепах, народних піснях, тому «Енеїда» І. Котляревського не тільки «реабілітує запорожців» (вислів літературознавця М. Павлишина), а й наближає їхній образ до вже утвердженого у читача позитивного уявлення про козацьку державу, загалом описи воєнних подій сприяли асоціативному зближенню образів Гетьманщини, Запоріжжя і гайдамаччини, також у поемі відсутній наголос на становій окремішності козаків, їхніх правах і привілеях, саме тому І. Котляревський синтезує в «Енеїді» українську золоту добу, в якій ідеї волі та рівності асоціюються з козацьким минулим [20, 145].

Знаково, що цей патріотичний синтез, незважаючи на бурлескно-трагедійну форму викладу авторських думок, дуже добре розуміли сучасники І. Котляревського. Для них «Енеїда» стала справжнім відкриттям: по-перше, українська «селянська» народна мова виявляється придатна для «красного» письменства; по-друге, поєднання античної історії з українською давало можливість вмонтувати Україну у світовий історичний контекст; по-третє, руйнація Трої, як і ліквідація Нової Січі, Гетьманщини, не

мала стати для українців кінцем світу, а лише відправним пунктом для подальшої боротьби за відновлення власної державності; по-четверте, те, як міфічні вигнанці-троянці згодом започаткували нову державу і створили націю, вселяло впевненість у найбільш патріотично налаштовану свідому частину старшини, що з часом вдається зробити й українцям.

Таким чином, «Енеїда» І. Котляревського стала першою друкованою книгою, написаною українською мовою, наснаженою традиціями і звичаями українців, своєрідною енциклопедією тогочасного їхнього побуту і культури, врешті-решт, породженою звитязною і героїчною борнею українського народу за краще життя і майбутнє.

Отже, підсумовуючи аналіз українських націєтворчих процесів другої половини XVIII ст., можна дійти таких висновків: 1) незважаючи на перервність українського державотворення, занепад і відновлення нації, саме провідні еліти стають тими нерозривними ланками, які поєднують вітчизняне націєтворення в одну часопросторову геополітичну реальність; 2) протягом XVIII ст. старшина послідовно обмежувала козацьке самоврядування й політичні прерогативи, зрештою, у другій половині XVIII ст. т зв. соціальні ліфти остаточно перестали працювати, і козацтво повністю втратило право обирати собі очільників і брати участь у козацьких радах, внаслідок цього відбулося незворотне перетворення старшинського прошарку у закритий клуб для обраних, руйнування засадничих основ козацтва і його невблаганне деградування та зникнення з політичної арени вітчизняного етнодержавонацієтворення;

3) 1785 р. став останнім роком існування домодерної козацької (української) нації та, на наше переконання, офіційною датою ліквідації Гетьманщини, це пов'язано з тим, що Катерина II зрівняла аристократію з російським дворянством, а старшина, у свою чергу, добровільно прийнявши «Жалувану грамоту дворянству», остаточно зрадила національні інтереси і перейшла на бік імперських шовіністів; 4) попри самознищення української домодерної нації, найбільш патріотична частина колишньої козацької старшини, яка тепер стала вже дворянством з усіма правами і привілеями, продовжувала зберігати, плекати й акумулювати вітчизняні державотворчі й націєтворчі традиції, які призвели у XIX ст. до національного відродження, а в XX ст. – до відновлення Української державності та нації; 5) анонімна «Історія Русів» – вагомий чинник вітчизняного націєтворення, вона не тільки відіграла значну роль у націєтворчих процесах кінця XVIII – початку XIX ст., формувала загальноукраїнський національний патріотизм як у середовищі освічених українців-інтелектуалів (інтелігенції), так і серед пересічних українців (селян, козаків, містян, духовенства), а й посприяла становленню українськості та самобутності у тогочасному соціумі; 6) однією з перших ластівок українського національного відродження стала «Енеїда» І. Котляревського – перша друкована книга, написана живою українською народною мовою, наснажена традиціями і звичаями українців, своєрідна енциклопедія тогочасного їх побуту і культури, яка, зрештою, була породжена звичаєм, мужньою і героїчною боротьбою українського народу за вільне життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В. Б. Про козацькі часи на Україні. – К.: Дніпро, 1991. – 240 с.
2. Антонюк О. Нація // Малий етнополітологічний словник. – К.: МАУП, 2005. – 288 с.
3. Бодяньський О. [Вступне слово] // Історія Русовъ или Малой Росіи. – М.: Университетская Типография, 1846. – С. V.
4. Брехуненко В. Доля еліт у руках майдану // Український тиждень. – № 9 (329). – 28 лютого – 6 березня 2014 р. – С. 45.
5. Галушко К. Ю. Еліта // Енциклопедія історії України: в 5 т. – К.: Наукова думка, 2005. – Т. 3. – 627 с.
6. Галушко К. Ю. Нація // Енциклопедія історії України: у 10 т. – К.: Наукова думка, 2010. – Т. 7. – 728 с.
7. Дедков М., Бойченко М. Нація // Історична наука: термінологічний і понятійний довідник. – К.: Вища школа, 2002. – 430 с.
8. Іванова Л. Г. Україна між Сходом і Заходом: до проблеми становлення національної ідеї в українській суспільно-політичній думці в контексті східноєвропейського розвитку (I половина XIX ст.). Матеріали до спецкурсу. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. – 192 с.
9. Калакура Я. С. Українська історіографія: курс лекцій. – К.: Генеза, 2012. – 512 с.
10. Кравченко В. «Історія Русів» у сучасних інтерпретаціях // Кравченко В. Україна, Імперія, Росія. Вибрані статті з модерної історії та історіографії. – К.: Критика, 2011. – 544 с.
11. Лисяк-Рудницький І. Формування українського народу й нації (Методологічні завваги) / Лисяк-Рудницький І. – Історичні есе: у 2 т. – Т. 1: Пер. з англ. – К., 1994. – С. 22.
12. Лучканин С. «Історія Русів» // Українська література у портретах і довідках: Давня література – література XIX ст.: довідник. – К.: Либідь, 2000. – 360 с.
13. Магочій П.Р. Історія України. – К.: Критика, 2007. – 640 с.
14. Плохий С. Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій: Пер. з англ. – К.: Laugus, 2013. – 440 с.

15. *Смолій В. А., Степанков В. С.* Українська державна ідея. Проблеми, формування, еволюції, реалізації. – К.: Альтернативи, 1997. – 366 с.

16. *Субтельний О.* Україна: історія: Пер. з англ. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1993. – 720 с.

17. *Фігурний Ю. С.* Особливості і закономірності зародження, формування українського етносу від найдавніших часів до середини XIV ст. на теренах України: етнічні, державотворчі і націєтворчі процеси в українознавчому вимірі. – К.: ННДІУ, 2010. – 158 с.

18. *Фігурний Ю. С.* Українське етнодержавонацієтворення (XV–XVIII ст.) в українознавчому вимірі: монографія та вибрані українознавчі праці. – 2-ге вид., доп. і доопрац. – К., 2014. – 400 с.

19. *Хронко П.* Котляревський Іван // Українська література у портретах і довідках: Давня література – література XIX ст.: довідник. – К.: Либідь, 2000. – 360 с.

20. *Шевченко В. Ф., Ласка І. М.* «Енеїда» // Українське козацтво: Мала енциклопедія. – К.: Генеза, Запоріжжя: Прем'єр, 2002. – 568 с.

REFERENCES

1. *Antonovych V.B.* Pro kozatski chasy na Ukraini. – K.: Dnipro, 1991. – 240 s.

2. *Antoniuk O.* Natsiia // Maliy etnopolitologichnyi slovnyk. – K.: MAUP, 2005. – 288 s.

3. *Bodyanskiy O.* [Vstupne slovo] // Istoriya Rusov ili Maloi Rosii. – M.: Unyversytetskaia Typohrafiya, 1846. – S. V.

4. *Brekhunenko V.* Dolia elit u rukakh maidanu // Ukrainskiy tyzhden. – #9(329). – 28 liutoho–6 bereznia 2014 r. – S. 45.

5. *Halushko K.Yu.* Elita // Entsyklopediia istorii Ukrainy: V 5 t. – K.: Naukova dumka, 2005. – T. 3. – 627 s.

6. *Halushko K.Yu.* Natsiia // Entsyklopediia istorii Ukrainy: U 10 t. – K.: Naukova dumka, 2010. – T. 7. – 728 s.

7. *Diedkov M., Boichenko M.* Natsiia // Istorychna nauka: terminologichnyi i poniatiyniy dovidnyk. – K.: Vyscha shkola, 2002. – 430 s.

8. *Ivanova L.H.* Ukraina mizh Skhodom i Zakhodom: do problemy stanovlennia natsionalnoi

idei v ukrainskii suspilno-politychnii dumtsi v konteksti skhidnoievropeiskoho rozvytku (I polovyna KhIKh st.). Materialy do spetskursu. – K.: NPU im. M.P. Drahomanova, 2007. – 192 s.

9. *Kalakura Ya.S.* Ukrainska istoriohrafia: Kurs lektsii. – K.: Heneza, 2012. – 512 s.

10. *Kravchenko V.* «Istoriia Rusiv» u suchasnykh interpretatsiiakh // Kravchenko V. Ukraina, Imperiia, Rosiia. Vybrani statti z modernoi istorii ta istoriohrafii. – K.: Krytyka, 2011. – 544 s.

11. *Lysiak-Rudnytskyi I.* Formuvannia ukrainського narodu y natsii (Metodolohichni zavvahy) // Lysiak-Rudnytskyi I. Istorychni ese. V 2 t. – T. 1 / Per. z anhl. – K., 1994. – S. 22.

12. *Luchkanyn S.* «Istoriia Rusiv» // Ukrain-ska literatura u portretakh i dovidkakh: Davnia literatura – literatura KhIKh st. Dovidnyk. – K.: Lybid, 2000. – 360 s.

13. *Mahochii P.R.* Istoriia Ukrainy. – K.: Krytyka, 2007. – 640 s.

14. *Plokhii S.* Kozatskyi mif. Istoriia ta natsiietvorennia v epokhu imperii / Per. z anhl. – K.: Laurus, 2013. – 440 s.

15. *Smolii V.A., Stepankov V.S.* Ukrainska derzhavna ideia. Problemy, formuvannia, evoliutsii, realizatsii. – K.: Alternatyvy, 1997. – 366 s.

16. *Subtelnyi O.* Ukraina: istoriia / Per. z anhl. – 3-tie vyd., pererob. i dop. – K.: Lybid, 1993. – 720 s.

17. *Fihurnyi Yu.S.* Osoblyvosti i zakonirnosti zarozhzhennia, formuvannia ukrainського etnosu vid naidavnishykh chasiv do seredyny XIV st. na terenakh Ukrainy: etnichni, derzhavotvorchi i natsiietvorchi protsesy v ukrainoznavchomu vymiri. – K.: NNNDIU, 2010. – 158 s.

18. *Fihurnyi Yu.S.* Ukrainске etnoderzhavonatsiietvorennia (XV–XVIII st.) v ukrainoznavchomu vymiri. Monohrafiia ta vybrani ukrainoznavchi pratsi. – 2-he vyd., dop. i dooprats. – K., 2014. – 400 s.

19. *Khropko P.* Kotliarevskiy Ivan // Ukrain-ska literatura u portretakh i dovidkakh: Davnia literatura – literatura XIX st. Dovidnyk. – K.: Lybid, 2000. – 360 s.

20. *Shevchenko V.F., Laska I.M.* «Eneida» // Ukrainске kozatstvo: Mala entsyklopediia. – K.: Heneza, Zaporizhia: Premier, 2002. – 568 s.

Yu. Fihurnyi

Ukrainian State-Building Processes in the Latter Half of the Eighteenth Century

Abstract

Despite the discontinuity of the Ukrainian state-building process and the decline and recovery of nations, the leading elites are those unbreakable links which connect nation-building into one geopolitical reality. During the 18th century Cossack nobility gradually limited Cossack autonomy and political prerogatives, and finally, in the latter half of the 18th century the Cossacks completely lost the right to choose their leaders and to participate in Cossack councils. As a result the Cossack elite transformed into closed club for the privileged persons, the fundamental bases of the Cossackdom were destroyed and finally it underwent degradation and disappeared from the political scene of the ethno-state-nation-building. 1785 was the last year of existence of pre-modern Cossack (Ukrainian) nation and as we are convinced it is the official date of liquidation of the Hetman state. This is due to the fact that Catherine II made equal the aristocracy and the Russian nobility. The Cossack nobility, in its turn, willingly adopted «Charter to the Nobility» and completely betrayed the national interests and moved to the side of the imperial chauvinist. Despite the self-destruction of the Ukrainian nation, the most patriotic part of the former Cossack nobility continued to maintain, support and accumulate national state-building traditions that led to the national revival in the 19th century and restoration of the Ukrainian statehood and nation in the 20th century. Anonym «History of the Rus People» is an important factor of the nation-building. It played a significant role in state-building processes in the first half of the 19th century, formed all-Ukrainian patriotism among educated Ukrainian intellectuals (intelligentsia) and ordinary Ukrainians (peasants, Cossacks, townspeople, clergy) and contributed to the formation of the Ukrainian identity and the identity of the then society. The «Aeneid» by Kotliarevskiy played important role for the Ukrainian national revival. It was the first printed book written by living Ukrainian language, filled by Ukrainian traditions and customs like a kind of encyclopedia of then life and culture. The poem was based on the victorious, courageous and heroic struggle of the Ukrainian people for free life and future.

«Історія Русів», визначна пам'ятка української історичної прози й публіцистики, своєрідний історичний памфлет із виразно означеними ідеями - антиіранізмом та утвердженням природного права всіх народів на власну державність

На відміну від попередніх історичних творів, «Історія Русів» послідовно і цілеспрямовано пропагує не автономію, а незалежність соборної Української держави